

SOVYETLERİN MİLLİYETLER POLİTİKASI VE AHISKALI TÜRKLER

Rasim BAYRAKTAR*

ÖZET

Bu çalışma, günümüzde eski Sovyet ülkelerinde göçmenlik statüsü devam eden ve önemli bir kısmı Türkiye'ye göç eden Ahıskalı Türklerin tarihsel sürecini, demografik yapısını, nüfus dağılımını, milli kimlik özelliklerini ve dini inanç ve ibadet yönelimlerini kapsayan bir alan araştırmadır. Sürgün ve göçler sürecinde Sovyetlerin asimile politikalarına karşı sosyal çevre ve aile içi psikolojik, geleneksel, kültürel kayıplar ve kazanımların mücadelesini kapsamaktadır.

Eski Sovyet ülkelerinden Bursa ve İstanbul'a göç eden Ahıskalı ailelerin ülke, eğitim, gelir düzeyleri açısından dini ibadet ve düşüncenin şekillenmesini incelemektedir. Bunun için milli kimlik, dini inanç, ibadet ve düşüncelerin yönelimiyle ilgili oluşturulan anket Formları (Kişisel Bilgi Anketi, Dinin Toplumsal Fonksiyonları Anketi, Dini Şekillenme Anketi) uygulanmıştır. Ayrıca araştırmada gözlem ve mülakatlar da uygulanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Sovyetler, Milliyetler Politikası, Sürgün, Stalinizm, Din.

SOVIET NATIONALITY POLICY AND RELEGATION COMMUNITY AHISKALI TURKS

ABSTRACT

This study is a field research including the historical process, demographic structure, population distribution, national identity features and religious belief and worship tendencies of Akhiska Turks whose migration status in old Soviet countries in our day and whose essential part has migrated to Turkey. It includes the struggle of psychological, traditional, cultural losses and gains in social environment and domestic against the assimilate policies of the Soviets in the process of relegation and migrations.

It examines the configuration of religion, worship and idea in terms of the country, education, income level of the Akhiska Turks who migrated from old Soviet Countries to Bursa and Istanbul. For this reason, there has been applied survey forms (Personal Information Survey, Survey on Social Functions of Religion, Religious Configuration Survey) formed about the tendency of national identity, religious belief, worships and ideas. Besides, there has been applied observations and interviews.

Keywords: the Soviet, Nationalities Policy, Relegation, Stalinism, Religion.

---

* Dr., rbayraktar@hotmail.com

GİRİŞ

Kafkas coğrafyasının her parçası dil-din ve etnik yerleşim açısından çok kültürlü nüfus yapısına sahiptir. Anadolu-Türk coğrafyasını Türkistan coğrafyasına bağlayan Kafkas coğrafyasının güney ülkesi Gürcistan, zengin etnik nüfus yapısını barındırmaktadır. II. Dünya Savaşı döneminde Gürcistan coğrafyasının bazı bölgelerindeki Türk nüfusu ve Kırım bölgesindeki Kırım Türkleri etnik kıyıma tabi tutularak yaşadıkları bu bölgelerden sürgün edilmiştir. Gürcistan'da yerleşik topluluklardan olan Ahıskalılar da, Adıgön-Ahıska-Aspinza-Ahılkelek-Bagdanovka bölgesinde bulunuyorlardı. Bu bölgeler, Gürcistan'ın güneyinde Acaristan sınırından Kura nehrinin Borcomi deresine kadar olan 150 km'lik Cavahet-Mesheti Tepeleri arasında bulunmaktadır. Bu yörelerin Türk-Müslüman nüfusu Kasım 1944 tarihinden itibaren Sovyet Yönetimi tarafından Orta Asya bozkırlarına sürgüne gönderilmiştir. Sovyetler birliği yönetimi, sürgünden sonra da bu Türk gruplarının üzerinde siyasal baskı oluşturarak onların Türk ve Müslüman olmadığını iddia eden tezler ortaya koymuştur. Baskıcı yönetim döneminde sınırlı olarak gerçekleştirilen hareketlilikler ve göçün getirmiş olduğu dağınık yerleşimin yol açtığı belirsizlikler, Ahıskalı Türklerin yaşantıları üzerinde derin izler bırakmıştır. Yaşanılan zorluklara rağmen, Ahıskalı Türkler, geleneksel kültürlerini ve dini kimliklerini psikolojik bir savunma refleksi olarak korumaya çalışmışlardır. Böylece zorunlu göçle birlikte başlayan bu süreçte Ahıskalı Türkler, güçlü kimliksel duyarlılıklarıyla diasporik bir bilinçlenme yaratarak, etnik ve kültürel özelliklerini devam ettirmeye çalışmışlardır.

Toplumlar için göç olayı, hangi nedenle olursa olsun önemli güçlükler içermekte ve göç eden ve kabul eden topluluklar kültürleşme kapsamında değişime uğrayabilmektedirler. İktisadi ve siyasi amaçlarla yapılan göçlerin dışında, zorunlu sürgüne tabi tutulan ve sürgün edildikleri bölgelerde dağıtılarak asimile edilmeye çalışılan toplulukların durumu sosyolojik açıdan büyük ilgiyi hak etmektedir.

Bu kapsamda, Ahıskalı Türklerin zorunlu sürgün günlerinden bugüne kadar uzanan ve günümüzde başka coğrafyalarda devam eden varoluşlarının araştırılması önem taşımaktadır. Ahıskalıların kendi yurtlarında yaşadığı dönemler, değişik ülkelerdeki sürgün dönemi pratiği ve bugünkü durumlarının çok yönlü analizlerle değerlendirilmesi, göç sosyolojisi açısından da ilginç veriler ortaya çıkartacaktır.

Fakat söz konusu dönemlere ait kamuoyuna açıklanan bilgilerin, gazete kupürlerinin Sovyetler Birliği dönemindeki yönlendirici sansüre tabi veriler olması nedeniyle bu konuda yapılacak çalışmalarda çok hassas bilimsel değerlendirme ve dikkat gerekmektedir. Ayrıca var olan arşiv belgelerinin Sovyet devleti arşivlerinde henüz araştırmacıların ilgisine açılmamış olması da diğer önemli problemdir.

Bu kapsamda, Eski Sovyetler Birliği döneminde Türk (Kazak, Kırgız, Özbek, Azerbaycan) Toplulukları, Birliğin Milliyetler Politikasına göre ekonomik, siyasal, kültürel, dil ve kimlik yapıları açısından heterojen konumdaydı. Ancak bu Türk toplulukları siyasal, kültürel, dil ve dini yapıları itibarıyla kendi aralarında nispeten homojen bir yapı sergilemektedir. Bu durum “Ahıskalı Türklerin değişik Türk toplulukları ve Sovyet kültürüyle iletişim süreçleri, kültürel kimliklerinin etkilenme biçimleri açısından farklılaşma yaratabilmiş midir ?” sorusu ile “Ahıskalı kimliğinin korunmasında kültürel kimliğin en önemli unsuru olan din etken olabilmiş midir ?” soruları büyük önem taşımaktadır.

Ahıskalı Türklerin hayatında sürgünler-göçler ve belirsiz yaşam koşulları hep var olmuştur. Belirsiz yaşam koşulları çoğu topluluk için kendi kültürel kimliğini kaybedebilme riskini oluşturmaktadır. Farklı yaşam dünyaları ve kültürleri içinde kendi kültürel kimliğini muhafaza edebilmenin en önemli aracı dil, din ve o topluluğa has özelliklerdir. Ahıskalı Türklerin sürgün döneminde farklı ülkelerde ayakta kalmalarını sağlayan en önemli unsur dil ve din olduğu düşünüldüğü için biz bu çalışmamızda dinin, kimliksel duyarlık ve dirençteki yerini hareket noktamız olarak aldık. Gerçekten de Ahıskalıların yaşadığı göç sürecinde gördükleri baskılara karşı direnmenin en alt noktası olan aile içi direnmenin, kuşaklar arasındaki kültür geçişlerinde dil ve din önemli nirengi noktaları olmuştur. Geleneksel kültürün taşıyıcılığını yapan kuşaklar arası etkileşimi, yaşanan bütün zorluklara rağmen devamlı kılabilmek, baskıya karşı tepkisel kimlik duyarlığının en güzel örneğidir. Kimliksel duyarlığın güçlü olması, diasporik bir bilinçlenme yaratarak, etnik ve kültürel özelliklerinin devamını sağlamıştır.

SSCB'nin Milliyetler Politikası: “Rus-Türklük Bilimi”

XVI. Yüzyıldan itibaren Orta Asya ve Kafkas Ülkelerinin Rus işgaline uğraması sonucu Türk nüfusu üzerinde Rus baskısı ve asimilasyonu başlamıştır. Rusların en büyük amacı, Türkleri birbirinden ayırarak, kendileri için tehdit olmaktan çıkarmak olmuştur. Bu kapsamda; 1800'lü yılların ortalarında Çarlık döneminde uygulamaya başlanan ve daha sonrada SSCB döneminde de bazı değişiklikler ile İlminski'nin görüşleri Ruslaştırma Politikalarına rehberlik etmiştir. Daha sonra İlminski'nin eserlerinden Stalin döneminde de istifade edilmiştir. Özellikle 1924-1936 yılları arasında “Milliyetler Politikası” kapsamında, Türkistanlılık ve Türklük düşüncesinin önünün kesilmesi amacıyla daha alt kimlikler olan yerel milliyetçiler desteklenmiş, bölge halkları arasında kopukluk sağlamak amacıyla farklı harfleri olan alfabeler ve bir birinden bağımsız dil yapıları ortaya konulmuştur.¹

¹ Ahmet B. Ercilasun, “Tarihten Geleceğe Türk Dil”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 15, 1997, s. 189; Nikola İvanoviç İlminski (1822-1891), 1846 yılında Kazan Ruhban Akademisinden mezun olan İlminski

Şöyle ki, İlminskiy'in Türkistan halklarını Ruslaştırmak ve Hristiyanlaştırmak amacıyla geliştirdiği eğitim sisteminin temel hedefleri; "Türkistan Türkleri arasında yüzyıllardır iletişimi sağlayan müşterek yazı dilinin egemenliğine son vererek, bölgesel şiveleri eğitim ve kültür dili olarak kullandırmak ve genel Türk dilinin içinden "ulusal" kimliklerin şekillenmesini sağlayabilecek ayrı-ayrı "ulusal diller" in ya da yazı dillerinin ortaya çıkmasını, bunun için Türk grupları arasında misyonerlerle yakın ilişkiler kurmuş olan aydın eğitimcilere destek vererek, onların kendi okullarında, kendi şiveleri ile okutabilecekleri Kril alfabesi ile yazılmış kitaplar hazırlamalarını sağlamaktır"² şeklinde belirlenmiştir. İlminskiy tarafından projelendirilen bu asimilasyon politikasına "Rus-Türklük Bilimi" ismi verilmiştir. Bu politika üç ayak üzerine oturtulmuştur: birincisi; Türkistan'da Türkler tarafından kullanılan alfabeği değiştirerek Rus alfabesinin benimsetilmesi, ikincisi; yüzyıllardır Türkler tarafından kullanılan milli dil Çağatayca'nın yerine Rusçanın benimsetilmesi ve üçüncüsü de; Türkistan'da yaşayan Türkler ile Osmanlı Türkleri arasındaki mevcut olan her türlü irtibatın koparılması olmuştur. İşte İlminskiy'in bu eğitim projesini yeniden değerlendiren Stalin, Türk milletine uygulanan asimilasyon politikalarını daha da sertleştirmiştir. Bir önceki yüzyılın projesini Milliyetler Politikası adı altında uygulamaya koyan Stalin'in hedefinde ise, daha açık ve katı ifadeler yer almaktadır: birincisi; Türk milletine, yapay farklılıklar ile dil, kültür, tarih bakımından ayrı-ayrı nitelikler kazandırmak, ikincisi; bölünme yaparken, coğrafi sınırları, unsurların birbirleri ile sürtüşecek şekilde çizmek, üçüncüsü ise; dil ve alfabe bakımından hem birbirleri ile hem de Anadolu ile irtibatı sağlanmayacak şekilde farklılıklar yaratmaktır.³ İlminskiy'in "Rus Türklük Bilimi" projesi ve Stalin'in "Milliyetler Politikası"nın temel hedefi: Türk kimliğini bölmek, farklı kril alfabesini yerleştirmek ve Türklerin bir biriyle irtibatını kesmek olmuştur. Bu uygulanan asimilasyon politikasıyla da arzu edilen sonuca ulaşılmıştır.

Yapılan çalışmalar sonucunda Sovyetler Birliğinde 20 çeşit Türk yazı dili ortaya çıkmıştır. Bu diller; Azerbaycan, Gagavuz, Türkmen, Kırım, Tatar,

---

doğa ilimleri ve Türk Tatar dilinin lisans eğitimini almış ve daha sonra eğitim aldığı Kazan Ruhban Akademisinde öğretmenlik yapmıştır. Burada çalıştığı dönemde Dimaşk, İstanbul, Kahire seferlerinde bulunmuş ve Arap-Fars-Türk dillerini öğrenmiştir. 1872 yılından itibaren İlminski Kazan'da Rus olmayan öteki halkların Öğretmenler Seminerisi Başkanı olarak çalışmıştır. Çalıştığı yıllarda Türk dilli toplulukların dilini, kültürünü, dinini bir birinden uzaklaştırma yönünde çalışmalar yapmıştır. Yaptığı çalışmalarla Rusya İmparatorluğunun Türk Soylu Topluluklarla ilgili alfabe-dil politikasına kaynaklık etmiştir. Daha geniş bilgi için bknz: Añife Abbaseligi, "Rusların Volga-Ural Bölgesinde Türk Topluluklarının Dil ve Medeniyetlerini Asimile Politikası", *Abuska Dosyası Dergisi*, Sayı: 3, 2009, s. 17-19.

² Haktan Birsel, *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 20.

³ Birsel, *a.g.e.*, 42-46.

Karaçay-Malkar, Nogay, Kumuk, Kazan Tatar, Başkurt, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Özbek, Uygur, Altay, Hakas, Tuva, Yakut, Çuvaş Türkçeleridir.⁴ Böylece, Sovyet Hükümeti, hem Müslüman Kimliği etrafındaki bütünleşmeyi zayıflatmak, hem de Türklük yapılaşmasının önünü kesmek maksadıyla daha alt kimlik yerel milliyetçileri destekleyerek 5 Aralık 1936 Anayasası ile beş Orta Asya Sovyet Türk Cumhuriyetini (Kazakistan – Kırgızistan – Tacikistan – Türkmenistan - Özbekistan) meydana getirmiştir.⁵

SSCB Yönetimi, etnisiteyi bir silah olarak kullanmış ve Türk Boylarından ayrı-ayrı Milletler ortaya çıkarmıştır. Bunu, Orta Asya ve Kafkaslarda kendi üstünlüğünü sağlayabilmek için yapmıştır. Böylece, bölge halkalarının bütünleşmesine engel olmuş ve kurulan Cumhuriyetlere adı etrafında milli kimlik kazandırarak istediği Sovyet Vatandaşını elde etmenin yollarını aramıştır.

Zira Sovyet Yönetimi sürgün edilen halklar üzerinde oluşturmuş olduğu siyasi baskıların yanı sıra sürgündeki halklarla ilgili farklı düşünceleri içeren yayınlar da yayımlanmıştır. 1960'lı yıllarda kurulan "İlimler Akademisi"nin çalışmalarıyla bölge halklarının sosyolojisi, antropolojisi, tarihi, gelenekleri, etnolojisi, linguistiği ve psikolojisi üzerine binlerce araştırma yapılmıştır. Moskova, Sank-Petersburg-Leningrad ve Kiyev bu araştırmalarda merkez bölge olarak belirlenmiş ve ilmi neşriyat buralardan yönlendirilerek en küçük muhtar bölgede bile "Akademi Nauk" adı altında enstitüler kurulmuştur. Merkezi Moskova Yönetiminin kontrolünde açılan bu enstitülerde, Asya ve Kafkas halkalarına ait etnik-sosyal yapı özelliklerinden uzak olan ayrı bir kimlik aşılamanın eğitimi programlı bir şekilde uygulanmıştır.

Sovyet Yönetimi, sürgündeki Ahıskalıların etnik olarak Gürcülere mensup olduğunu ileri sürmüştür. Bu düşünce doğrultusunda hatırı sayılır Rus ve Gürcü kökenli akademisyen, sürgündeki halkın etnik kimliği ile ilgili asılsız eserler neşretmiştir. Gürcü ve Ermeni kaynaklarında Ahıskalılar, Mesket-Misketler-Müslüman Mesketler-Gürcüler olarak tanıtılmıştır. Ayrıca, ilgili kurum ve kişiler tarafından, Ahıskalıların önde gelenlerine, kendilerini Gürcü kabul etmeleri ve halkı da bu düşünceye inandırmaları için çeşitli cazip tekliflerde bulunulmuştur.⁶ Bunun sebebi, Sovyetlerin Milliyetler Politikası çerçevesinde değerlendirilerek "coğrafi kimliğe" göre bir tanımlama yapılmıştır. Nitekim, Ahıska Bölgesi, Gürcistan'ın güneyinde Karadeniz'in Acaristan kıyısından Kura

⁴ Ahmet B. Ercilasun, *ag.m.*, s. 190

⁵ Birsnel, *ag.e.*, 46-47.

⁶ Fatima Devrişeva, Ahıska Türkleri (Sözlü Kültür Bağlamında), *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, (Danış: Prof. Dr. Hasan Özdemir), Ankara Üniversitesi S. B. E. Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara 2006, s. 113; Daha geniş bilgi için bkınız: Xalil Umarov Gozalişvili, *Tragediya Mexxon*, Kavkazskiy Dom, Tiflis 2004

nehirinin Borcomi deresine kadar olan 150 km'lik Cavahet-Mesheti Tepeleri arazisinde yerleşmektedir.⁷

Aslında coğrafi saha teorisinde, coğrafi bölgeye istinaden yapılan iddialar, kimlik konusunda bir toplumun etnik menşeyini tespitinde yeterli hareket noktası olarak görülemez. Hele Kafkasların asırlardır süregelen göçlere kucak açan bir coğrafya olduğu düşünülürse, coğrafi bölgeye istinaden yapılacak etnik tespitlerin bir geçerliliğinin olmayacağını kabul etmek gerekir. Bugün eski Sovyet ülkelerinde yaşanan kimlik arayışları da, Sovyetlerin coğrafi kimlik tanımlamalarının, toplumların etnik tespitlerinde bir geçerliliğinin olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Örneğin bugün Eski Sovyet Ülkelerinde Anadolu Türkçesi ile konuşan ve kendilerini “Biz Osmanlı Türküyüz bununla gurur duyuyoruz” şeklinde tanıtan Ahıskalılar, maruz kaldıkları her türlü baskı ve zulme rağmen, yaşadıkları bölge insanına Türk kültürünü tanıtabilmişlerdir. Halen Türklerin sosyal hayatının tanıtılması açısından Ahıskalı Türkler bölge halklarına örnek teşkil edecek aile hayatı sergilemektedirler. Bunun için eski Sovyet ülkelerinde Türk lafzı telâffuz edilince, bölge halkı ilk önce kendi aralarında yaşayan ve aile hayatlarını bildikleri Ahıska Türklerini, daha sonra ise Türkiye Türklerini hafızalarında canlandırmaktadır.

Ulus Kabul Edilmeyenler: Kırım-Batum-Ahıska Türkleri

Nitekim Sovyet Yönetiminde ulus kabul edilenlere tanınan kimlik-dil-inanç haklarından Ahıskalı Türkler de faydalanmışlardır. Şöyle ki; Ulus kabul edilenler, kendi dillerinde eğitim alma hakkına sahip olmuşlardır. Sovyet Yönetimi, homojen bir kültür ve inanç sistemiyle bütünleşen “Sovyet Vatandaşı” yaratmayı hedefleyen komünist devrim idealini, dil ile tanımlanan bir etnisiteye dayanan uluslar yaratan bir siyasetle birleştirmeye çalışmıştır. Stalin de, Komünist Partinin “Ulus” kavramından ne anladığını dahi açıklığa kavuşturmuştur. Ulus, ortak bir dil, kendine ait bir toprak, ortak ekonomik bağlar ve kendine özgü bir zihniyeti içeren ayırt edici özellikleri olan bir etnik gruptur.⁸

Bu etnik gruplar, 15 farklı cumhuriyet, 15 farklı ulus kimlik, 15 farklı alfabe-dil demektir. Ortaya çıkan bu farklı coğrafi ve dil kimlikleri (Kazak-Kırgız-Özbek v.s), toplumu bir birinden ayırt edici özellikler olarak aşlanmıştır. Yönetime göre Ulus sayılmayan etnik kimlikler de (Kırım Türkü-Batum Türkü-Ahıska Türkü v.s) , Ulus sayılan 15 cumhuriyete tanınan dil-kültür ve inanç haklarından faydalanabilmişlerdir. Fakat, ortak komünist idealini taşıyan yönetim ve bu idealin taşıyıcısı olan ortak dil-Rusça, baskın unsur olarak

⁷ Tekin Taşdemir, *Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Ahıska ve Sürgün Halk Ahıskalılar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 15.

⁸ Çiğdem Balım, Ayşeğül Aydıngün, “Dil ve Grup Kimliği: Ahıska Türkleri”, *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, (Derleyen: Ayşe Kara, Ece Korkut, Suna Ağildere), Multilingual, İstanbul 2003, s. 241.

kullanılmıştır. Böylece Sovyet Yönetimi, 15 farklı ulusun, tek üst kimlik çatısı altında birleşmesinde büyük başarı sağlamıştır.

Stalin merkezli yönetime göre Ulus kabul edilmeyenler ise (Kırım Türkü-Batum Türkü-Ahıska Türkü v.s), yurtlarından sürgüne gönderilmiştir. Çünkü sürgünün ileriye dönük sebeplerinden biri de, ulus kabul edilmeyen etnik kimliklerin, ulus kabul edilen kimlikler içerisinde eriyip kayıp olması olmuştur. Bundan dolayı sürgüne gönderilen Çeçenlere-Kırimlılara-Batumlulara ve Ahıskalılara gittikleri ülkelerde devlet tarafından belirli bir toprak parçası veya kimlik verilmemiştir. Toplum mühendisleri tarafından bilinçli olarak sürgündeki toplulukların kimlikleriyle ilgili yukarıda zikredilen zihinleri meşgul edecek çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Asılsız iddialarla toplumun önde gelen aydınları işkencelere tabi tutulmuştur. Bütün bu baskıcı politikanın uygulanmasındaki amaç, bu toplulukların buldukları ülkelerin uluslarına katılarak erimesi beklenmiştir. Her türlü baskıya rağmen sürgündeki Kafkas toplulukları, milli kimliklerinin mücadelesini vermişlerdir.

Bunun içindir ki, 1998'de Ahıskalı Türkler konusunda yorum yapan Moskova Times Gazetesi: "Ahıskalı Türkler 19.yy Türkçesi ile modern Rusça karışımı değişik bir dil kullanıyorlar; uzun ve mutsuz bir tarihin dilini. Ekmek, hayat gibi eski kavramlar için Türkçe kelimeler, uçak ve buzdolabı gibi yeni kavramlar için Rusça kelimeler kullanıyorlar" diye yazmıştır.⁹ Bugün, Eski Sovyet Ülkelerinde dağınık halde yaşayan Ahıskalı Türkler kendi kimliklerini bir alt kimlik olarak korumuşlardır. Nitekim 1930'lardan itibaren Türk okulları kapatılmıştır. Gürcüce ya da Rusça bilmeyen birçok Ahıskalı Türk de Gürcistan'daki okulları bırakmak zorunda kalmıştır. Sürüldükleri ülkelerde ya Rusça ya da yerel dilde eğitim yapan okullar arasında seçim yapabilmişlerdir. Çoğu aile, Rusça bilmenin daha iyi bir iş ve gelecek sağlayacağı düşüncesiyle, Rus okullarını tercih etmiştir. Bir dili konuşan toplulukların seçtikleri dili, ödül sistemlerinin o dili kullanmayı gerektirmesi nedeniyle kullandığını kabul edecek olursak, Ahıskalı Türkler, toplumsal ödüller için Türkçeyi, maddi ödüller için ise Rusçayı kullanmaktadırlar.¹⁰

Ahıskalı Türklerde, 70 yaş üzeri bazı yaşlılar dışında, Rusçayı bilmeyen yoktur. Daha genç kuşaktan olanlar özellikle 1956 sonrasında şehir merkezlerine yerleşip meslek sahibi olanlar Rusçayı iyi konuşmaktadırlar. Bunun yansırı büyük bir çoğunluğu, hem buldukları ülkenin yerel dilini hem de Türkçeyi bilmekte ve sosyal hayatın her alanında yerine göre kullanmaktadırlar. Ahıskalı Türklerin, dillerinin korunabilmesini sağlayan sebepler arasında;

1. Çocuklarının Türkçeyi ilk ana dili olarak öğrenebildiği,

⁹ *The Moscow Times*, "Akhıska", 24. 02. 1998

¹⁰ Balım- Aydınğün, *a.g.e.*, s. 242

2. Her aile ferдинin büyüklerle Türkçe konuşması gerekliliğini önemsemesi ve konuşması,
3. Çoğunlukla kırsal bölgelerde tarıma dayalı yerleşik-dayanışmacı kapalı topluluklar halinde yaşamaları,
4. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde benzer Türk Dillerinin konuşulduğu sayılabilir.¹¹

Evde Türkçe konuşan ve diğer dillerin de öğrenilmesine önem veren Ahıskalı yaşlıların “*Dilinizi nasıl muhafaza ettiniz?*” türünden sorulara verdikleri cevaplar güven ve gurur dolu ifadelerdir. Şöyle ki, Hayrullah Seyfioğlu, “*Kendi Dilinizi nasıl saklayabildiniz? Balam(oğlum), ana dilini yitiren adam Müslüman olur mu? Eğer ki sen Türk balasınsın gerek ki Türk dilini yitirmeyesin. Biz geldik Kazak’inen Kazakça söylüyorum, Urus’inen (Rus’la-Rusça) Urusca söylüyorum, Uygur’inen Uygurca, ama eve gelince Türkçe söylüyorum*”. Ardından Nida dede anlatıyor: “*Biz burada her dilde konuşuyoruz, ilk geldiğimizde bilmiyorduk, ama sora Kazakça da söylüyorduk, kendi dilimizi de söylüyorduk, Urusca (Rusça) da öğrendik, Kazakistan’da her millet var ki hepsini öğrendik. Bizim millet bizim dili yitirmedi, Kazakçayı da temiz öğrendik. Şimdi her çocuk Rusça da söylüyor, Kazakça da söylüyor*”. Bekir dede söze katılıyor: “*Kendi dilimizin saklanması evde çel-çocuğinen hep kendi dilimizi söylüyorduk. Onlar da örgendi*”.¹²

Kazakistan-Kırgızistan-Özbekistan ve Azerbaycan’da görüşülen kişilerin büyük çoğunluğunun komşularıyla çeşitli yerel dillerde konuşabildikleri gözlenmiştir. Ahıskalı Türkler, Rusça ve diğer dilleri konuştukları kamu alanını, Türkçe konuştukları özel alanlarından açıkça ayırmaktadırlar. Yapılan araştırmalarda Ahıskalı Türklerinin 188.000’i (% 91) Türk dilini Anadili olarak benimsemişlerdir. Rus Dilini Anadili olarak kabul edenler 3.800 (% 2) , diğer dilleri kabul edenler ise 14.700 (% 7) kişidir. Bu rakamlar Türklerin asimile edilmesi ve Ruslaştırılması politikalarının tamamen iflas ettiğini kanıtlamaktadır. Örneğin, Kırgızistan’da Sovyet Yönetimi nispeten başarılı olmuşsa da nüfusun % 63’ü Türk Dilini Anadili olarak belirtmişlerdir. Azerbaycan’da ise Ahıskalılar kendi dillerini, kültürlerini, gelenek ve göreneklerini tamamen koruyabilmişlerdir. Bu bölgede Ahıskalılarla Azerbaycanlıların dil ve kültürlerinin benzerliği dolayısıyla yerli Türklerin (yerli nüfusun) ekserisi Azerbaycan Türkçesini bilmektedir. Ahıskalı Türklerin % 6’sı Azerbaycan Türkçesini anadili olarak kabul etmişlerdir.¹³

Yaşananlar, Ahıskalı Türklerin Sovyet ülkelerinde etnik ve dil kimliği; Komünist rejimin, siyasi olarak tanıdığı ulusların Ahıskalılara bakışları ölçüsünde şekillendiğini göstermektedir. Bu da bize, milliyet ve etnik-kimlik

¹¹ Balım- Aydıngün, *a.g.e.*, s. 242

¹² Devrişheva, *a.g.t.*, s. 113-114

¹³ Seyfeddin Buntürk, *Rus-Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, Berikan Yayınları, Ankara 2007- s. 397.

tanımlarının dile dayandırıldığı Sovyetler Birliği gibi toplumlarda, kimliğin ve dilin topluluk tarafından korunmasının son derece önemli bir unsur olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Ayrıca tarih kaynakları da Ahıskalı Türklerin etnik ve dil kimliği konusunda tarihe bağlı kaldıklarını göstermektedir. 1578'de başkenti Ahıska Şehri olan Çıldır Eyaletine bağlanan sancakların: Oltu, Hirtız, Ardanuç, Cecerek, Ardahan, Poshov, Maçahel, Acara, Penek, Peterek, Livana, Nisfi Livana ve Şavşat olduğu bilinmektedir. Bu sancakların tamamı yurtluk ve ocaklık olarak Osmanlı Hükümetinin mülkiyeti olmuştur.¹⁴ 16 Mart 1921 Moskova Antlaşmasıyla bu sancakların sekizi Ruslara kalmıştır. Bugün Bedre, Azgur, Ahılkelek, Hirtız, Çeçerek, Ahıska, Altunkale-Kobliyan, Acara, Maçahel Gürcistan sınırlarındadır. Diğer sancaklar ise Türkiye sınırları içindedir; Livane, Yusufeli, Ardanuç, İmerhev, Şavşat- Artvin ilindedir. Oltu, Narman, Kamhıs-Erzurum'da; Posof, Ardahan, Çıldır, Göle ise Ardahan ilindedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde, Çıldır Eyaletinin merkezi Ahıska Halkının bir kısmı Anadolu'ya göç etmiş, göç etmeyenler de 1944 sürgününe kadar bu bölgede yaşamışlardır.¹⁵

Tarihte Türkiye'nin bir parçası olan Ahıska halkının sosyal ve kültürel yapısı, Türkiye'nin Doğu Anadolu toplum yapısıyla bire bir uyumaktadır. Özellikle Ardahan, Posof, Şavşat, Yusufeli, Oltu ve Narman ilçelerinin Türkçesi % 100 oranında Ahıska lehçesinin kopyası gibidir. Dil ve kültür benzerliğinden dolayı Ahıskalı Türkler Türkiye'nin hiçbir yöresinde yabancılık çekmemektedirler. Her yörenin insanıyla kısa zamanda yakın aile dostlukları kurmaktadır.¹⁶

Bugün her iki coğrafyanın insanı, özellikle Erzurum-Oltu-Narman-Artvin, Şavşat, Yusufeli, Ardahan, Posof'un en eski halkı eski biçimine daha uygun Kıpçak-Kuman ağızı ile konuşur. Aynı şekilde Ahıska ve çevresinin yerli halkı da, bu ağızla eski biçimine (Kıpçak-Kuman'a) bağlı olarak konuşurlar. Haliyle, Doğu Anadolu Türkleriyle Ahıskalı Türklerin konuşmaları aynıdır. Örneğin; Dedey (dede) , Babay (baba) , Abay (aba) , Derey (dere) gibi.¹⁷ Bu yaşanan ve görünen soy-dil-kültür bağlılığı, Ahıska insanının, Türkiye'nin coğrafi-insani ve kültürel dil bağı olan akraba zümresi olduğunu ispatlamaktadır.

¹⁴ Zeyrek, *Ahıska Araştırmaları*, Kozan Ofset Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd Şti, Ankara 2006. s. 16-17.

¹⁵ Zeyrek, *a.g.e.*, s. 20-21.

¹⁶ Bülent Tarhan, "Türk Dünyasına ve Kafkaslara Bakış", *Ahıska Dosyası*, Sayı: 1, İstanbul 2007, s. 38-45

¹⁷ M. F. Kırzoğlu, "Ahıska Bölgesi ve Türklük", *Türk Kültürü Dergisi*, No: 87, 1970, s. 203-204; Daha geniş bilgi için bkz M. F. Kırzoğlu, *Yukarı Kür ve Çoruh Boylarındaki Kıpçaklar*, AKDİTKY, Ankara 1992.

SSCB'nin Ruslaştırma ve Ortodokslastırma Politikaları

SSCB'nin ilk kuruluş yıllarından itibaren "Milliyetler Politikası" kapsamında "Ruslaştırma ve Ortodokslastırma Politikaları" uygulamaya konulmuş, Türk Müslüman toplulukların ibadetlerini yerine getirmelerine izin verilmemiştir. 1910'lerden itibaren mevcut Rus yönetimiyle Müslümanlar arasında İslam'ın rolü ve modernleşme konularında tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu tartışmaların merkezinde iki temel grup yer almıştır. Bunlardan "Ceditçilik"¹⁸, İslami düşüncenin yanı sıra, Rus edebiyatı ve matematik gibi modern bilimlerin öğrenilmesini sağlayacak bir eğitim sistemini savunurken;¹⁹ mollaları, şeyhleri ve esnafı bünyesinde barındıran "Kadimcilik"²⁰, İslam'ın toplum içerisindeki belirleyici rolünün devam etmesini isteyerek, her türlü modern bilime karşı çıkmış, İslami geleneklerin, toplum tarafından hiçbir taviz verilmeden uygulanması gerektiği düşüncesini savunmuş ve her türlü modernleşme hareketini "Ruslaştırma Politikasının bir parçası olarak görmüştür."²¹

10 Temmuz 1918 tarihli Sovyet Anayasasının 65. Maddesi ile din yasaklanmış, bütün dini mektepler kapatılmış, diğer mekteplerdeki din dersleri kaldırılmış, dini neşriyat ve dini bayramlar yasaklanmış, din adamları "emeğiyle geçinmeyen asalak unsurlar" olarak adlandırılmış, seçme-seçilme ve her türlü hakları elinden alınmıştır. Bir çok din adamının mal varlığına el konulmuş ve ailece Sibiry'a sürgüne gönderilmiştir Böylece din hizmetlileri saf dışı edilerek, en gevşek tabaka arasından seçilen insanlar din adamı kisvesi giydirilerek din aleyhinde mücadelede kullanılmıştır.²² Sadece 1917-1930 yılları dönemde 12.000 caminin % 80'i kapatılmıştır.²³

Müteakip tarihlerde, İkinci Dünya Savaşı sırasında Rusların durumunun kötüleştiği 1943 yılı sonu, 1944 başında dinsizliği kendilerine din seçen Komünist idareciler, belki faydası olur ümidiyle halka moral vereceği düşüncesiyle dinlerin önündeki engelleri kaldırma, dini kuruluşların yeniden açılması yoluna gitmiş ve bazı yerlerde merkezi teşkilatlar kurulmuştur.

¹⁸ Cedit Hareketi, Kıymılı Gaspıralı İsmail Bey tarafından 1883 yılında başlatılmıştır. Rusya'da Pan-Türkizm faaliyetinin öncülüğünü yapmıştır. Fikirlerini, kurucusu olduğu "Tercüman Gazetesinde" açıklamıştır.

¹⁹ Ali Faik Demir, "Orta Asya Cumhuriyetlerinde İslam ve Etnisite" *Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite*, (der., Ertan Efeçil-Pınar Akçalı), Gündoğan Yayınları, İstanbul 2003, s. 105

²⁰ Kadimcilik, gelenekselliği temsil etmektedir. 1907-1917 yılları arasında Orenburg'ta yayınlanan ve tüm Rusya da dağıtılan "Din ve Maişet" dergisi, Kadim Hareketinin tüccarlar ve esnaflar arasında destek bulduğunu belirtmektedir.

²¹ Demir, a.g.m., s. 105

²² Muharrem Yıldız, *Dünyadan Bugüne Kafkasya*, Yitik Hazne Yayınları, İstanbul 2006, s. 147.

²³ Birsal, a.g.e., s. 25.

Komünist Partisinin yönetimi ve gözetimi altında dini kuruluşların faaliyetlerine izin verilmiştir.²⁴ Böylece Alman cephesinde asker sıkıntısı yaşayan Stalin, Türk Müslüman halklarını Sovyet ordusunda savaşmaya teşvik edilmiştir. İslam dini (Müslümanlar) zafer için bir araç olarak kullanılmıştır.²⁵

Stalin, Kafkasya ve Orta Asya Türk Müslüman halklarından oluşturduğu alaylarla Alman cephesinin ön sıralarında Almanlara ezici darbeler vurmıştır. Orduda; Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Tacik, Azerbaycan, Çeçen, Abhaz, Kırım, Ahıska ve daha pek çok Türk halklarından oluşan alaylar oluşturulmuştur. Her saldırıda on binlerce şehit bırakan bu Türk- Müslüman alaylar, aslında Rus ordusunun zaferinin unutulmuş mimarlarıdır.²⁶

İkinci Dünya Savaşına katılan ve Stalinin Emriyle oluşturulan Türk Müslüman alaylarının birinde bulunan Ahıskalı Ali Paşa Veyselöglü Rus-Alman cephesinde Türk alaylarının mücadelesini anlatırken, kendisinin nasıl yaralandığına dikkat çekmektedir; “*sizce özellikle bir husustan bahsedeceğim. Biz Ahıskalı Türkler olarak, dinimize, peygamberimize tabi olan bir halkız, İnancılı bir halkız, Askere giderken Babam Kur’anı yazdı, Hamaylık diyoruz biz. Nuska edip, bismillab deyip boynuma taktı. 1941 senesinde savaşa katılana beri o gün bugün hep boynumda dururdu benim. Savaş yıllarında Rostov’da yaralanmadan bir gün önce, banyo yapmak için nuskamı boynumdan çıkardım. Aylardır banyo yapmamıştım. Sonra nuskamı orada unutmuşum. Ertesi gün biz yine saldırıya geçtik... Fakat bu defa boynumda nuskam yoktu ve bende bunun farkında değildim. O gün Alman uçakları bomba yağdırmaya başlamıştı... Üç-dört metre uzağıma bir bomba düştü. Bombanın düştüğü yerdeki bütün askerler şehit oldu.. Paramparça oldular.. Ben de öleceğimi sanarak kelime-i şahadet getirdim. Bombanın düştüğü yerden, belki de on metre uzakta bulunan bir yıkıntının üzerine fırlamıştım... Sendeleyerek ilerdeki bir birliğin arasına katıldım... Sonra bir bomba daha... bu bomba benim yirmi metre uzağımda patladı. Bu defa ciddi yaralandım. Üç yerimden daha yaralanmıştım. Yaralı ve yarı baygın halde elimi boynuma götürdüm. Hamaylim-nuskam yoktu. O an öleceğimi düşündüm ve bayıldım... Kendime geldiğimde hastanedeydim. Artık evin yolu görünmüştü bana. Kabramanca savaşmamadan dolayı bana yedi tane madalya takdim ettiler. Bu madalyaları hemşireler elbisemin sağına ve soluna dikerek bana gösterdiler. Savaş benim için bitmişti artık... tek düşüncem, Aspınza’daki ailemin yanına dönmekti...*”²⁷

Yine Ahıskalı yaşlılardan İsrail Dede, sürgünün ilk yıllarında yaşadıklarını birkaç cümleyle özetlemektedir: “*..Biz buraya ki geldik, burada Müslüman şeriatından hiçbir şey ulaşmamış idi.. Bizim, nasıl ki orada (Ahıska’da) ata-babalarımız*

²⁴ Yıldız, a.g.e., s. 150

²⁵ Birsal, a.g.e., s. 26

²⁶ Cengiz Özkarabekir, *Her Cepbede Savaşık-İkinci Dünya Savaşında Türkler*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2005, s. 131

²⁷ Özkarabekir, a.g.e., s. 139-140

nasıl şeriat götürüyordu oruç tutmak, namaz kılmak, o bizim hale ağzımızda, o zamandan nasıl idi gün bugüne değin biz öyleyiz. Kazaklar kendileri de hikmet ediyorlar ki, neçe-kaç yıl Rusya'nın içinde durdunuz (yaşadınız) da, kendi âdetiniz-örfünüzü-dilinizi hiç unutmamışsınız. Şimdi yine öyleyiz...". Ardından Ganime Nine'nin ifadeleri konumuza bir başka anlam kazandırıyor: "...Burada biz yedi dinin içindeydik yine de kendi dinimizi sakladık. Bizce bir Türk mollası gelmişti dedi ki siz bizden de eysiniz. Din içinde din saklıyorsunuz... Kendi dilimizi nasıl unutalım? Kendi kendimize Kazakça-Urusca öğrendik, her işe de kabullendik, Kendi dinimizi tuttuk, kendi yemeğimizi yedik..."²⁸

Bazısı Ahıska doğumlu ve ikinci dünya savaş gazisi bazısı da sürgün vurgunu olan Ali Paşa VEYSELOĞLU, İsrail dede ve Ganime nine gibi nice yaşlılar bugün geçirdiği bunca çileğe rağmen doğduğu topraklara dönmek için dua etmektedirler. Bu insanlar bin türlü baskı ve zulme rağmen Müslüman Türk kimliğini kaybetmeyen örnek şahsiyetlerdir.

Savaşın bitiminde 14 Nisan 1944 tarihinde Yüksek SSCB Kongresinde Müslümanlarla ilgili dört merkezi dini idare kurulmuştur. Bunlar: 1.Zakafkasya (Kafkas Ardı) Müslümanları Ruhani İdaresi, merkezi Bakü, 2.Kuzey Kafkasya Din İşleri İdaresi, merkezi Buryans, 3.Orta Asya ve Kazakistan Din İşleri İdaresi, merkezi Taşkent, 4.Avrupa ve Sibiryaya Müslümanları Dini İdaresi, merkezi Ufa idi. Merkezi Moskova'da olan bu dini idarelerin şubelerinde temsilen birer vekil bulunmuştur. Bu merkezlerdeki bütün dinler bu müvekkillere bağlı kalmış ve her türlü izin, teftiş ve yönetim bu müvekkil aracılığı ile yürütülmüştür.²⁹ Stalin'den sonraki Sovyet Genel Sekreterliği de aynı uygulamayı devam ettirmiştir. 1958-1964 döneminde Özbekistan'da 13, Tacikistan'da 16 ve Türkmenistan'da 4 cami ibadete açık tutulsa da, camilerin büyük çoğunluğu gece kulübü, sinema ve dans merkezleri olarak kullanılmıştır. 1984 sonrasında, tüm dini faaliyetlerin kontrol altına alınması ve insanların din yerine "Marksist-Leninist" düşüncüyü benimsemesi için "Sovyet Bilimsel Tanrı Tanınamazlık Enstitüsü" kurulmuştur.³⁰

Yapılan gözlemler göstermiştir ki, Ahıska'dan sürgün edilen göçmen grup, buldukları egemen ulus içinde siyasi ve sosyal psikolojik baskıya rağmen, buldukları ülkelerde "öteki" olmayı sürdürmüşlerdir. Hemen her ülke ve bölgede, Ahıskalılardan büyük çoğunluğunun kendi örf, adet ve geleneklerini koruyup 21. Yüzyıla taşımışlardır. Ahıskalılar kendi grup ve aidiyetlerini muhafaza ederek, geleneklerini, örf adetlerini bugüne taşıma başarısını göstermelerinde birbiriyle ilintili başkaca faktörlerin de etkisi

²⁸ Devrişheva, *agt.*, s. 114-115.

²⁹ Yıldız, *age.*, s. 150-151

³⁰ Birsal, *age.*, s. 26

olmuştur. Grup üyeleri arasında bir tür “gizli cemaat” tarzı bir yapının mevcut olması, halkın dini yaşamının korunmasına ve şekillenmesine yardımcı olmuştur.

Grup üyelerinden Kafkasya’da-Ahıska’da onlarca yıl önce geleneksel din eğitimi alan az sayıdaki insan, ya da onların mirasını devralanlar, Sovyetler döneminde ve sonrasında din bilgini “aksakal” veya bir tür “kanaat önderi” rolü üstlenmiştir. Bu miras daha çok sözlü aktarım yoluyla gerçekleşmiştir. Ancak bazı durumlarda kapalı kırsal toplumda grup içindeki “açık olmayan”, bir tür gizli eğitimle sağlanmıştır. Kapalı Ahıska toplumunda sosyal hayatta ihtiyaç duyulan din hizmetleri (doğum, evlilik ve defin işlemleri sırasındaki görevler) ve aile dışındaki dini bilgilendirme genelde kanaat önderi niteliğindeki “aksakal” kişiler tarafından yapılmıştır.³¹

Sonuç olarak, bugün, kültürün kuşaklar arasındaki aktarım yöntemi açısından toplumların, yazılı ve sözlü kültür geleneği içinde yer aldıkları açıktır. Türk topluluklarının bir alt grubunu oluşturan Ahıskalı Türkler de sözlü kültür geleneğine sahiptir. Sovyetler döneminde, Kazak, Kırgız, Özbek, Azerbaycan ve Ruslarla bir arada yaşayan Ahıskalılar arasında dini hayatın ve diğer birçok geleneğin kuşaklar arasında sözlü kültür geleneğine dayanmış olduğu görülmektedir. Ahıskalı aileler hayatın önemli anlarında doğum-sünnet-nikah-ölüm konularında evlerde kuran-namaz-mevlüt-oruç-kurban ibadetlerini yaşatmışlardır.

Bulgular ve Yorumlar: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerin Kimliksel-Eğitimsel-Mesleksel ve Dinsel Özellikleri

Bu kapsamda 1992 tarihli 3835 Sayılı Ahıskalı Türklerin Türkiye’ye Kabulü ve İskânı Kanununa istinaden eski Sovyet ülkelerinden(Azerbaycan-Özbekistan-Kırgızistan-Kazakistan) Türkiye’ye göç eden Ahıskalıların kazanımları ve kayıplarıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bunun için öncelikle İstanbul ve Bursa’da faaliyet gösteren Ahıska Türk Göçmen Derneklerin üye kayıt defterlerinden aile üye kayıtlarına göre Ahıskalı ailelerin tahmini sayıları tespit edilmiştir. Üye kayıt verilerine göre Bursa’ya göç eden aile sayısı 5.000 civarında iken, İstanbul’a göç eden aile sayısı ise 500 civarındadır. Bursa’da Yıldırım İlçesinin Yeşilyayla semtinde ve Kestel ilçesinde yerleşen ailelerden 200 kişiye, İstanbul’da Bahçelievler ilçesinin Yenibosna semti ve Avcılar ilçesinin Parseller semtinde yerleşen ailelerden 49 kişiye anket uyguladık. Ahıska Göçmen Derneklerinin 2010 verilerine göre Bursa ve İstanbul’da toplam 5.500 Ahıskalı Türk aile yaşadığı ve tahminen bu ailelerde 25-27.000 civarında Ahıskalı Türk nüfusunun olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın belirlenen çalışma evreni içinde seçilen örneklem kapsamında anket uygulanan

³¹ Cihan, “Kırgızistan’da Ahıska Türkleri Üzerine Gözlemler”, *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı 11-12, Ankara 2008, s. 18-23.

sayı 249 kişidir. Bu sayının söz konusu evrendeki temsil oranı %0,92'dir. Anketimiz(Kişisel Bilgi Anketi, Dinin Toplumsal Fonksiyonları Anketi, Dini Şekillenme Anketi) 18 yaş ve üzeri yaş gruplarına uygulanmıştır.³²

Türkiye'ye göç eden Ahıskalıların ülke-eğitim-mesleki özelliklerinin yanı sıra farklı yaş kuşakları ve kuşakların dindarlık farklılıkları araştırmamızın bağımsız değişkenleri olarak dikkate alınmıştır. Araştırmaya katılan Ahıskalıların göç ettikleri ülkelerle ilgili dağılımları Tablo1'de verilmektedir.

Tablo 1 : Araştırmaya katılan Ahıskalı Türklerin Geldikleri Ülkelere Göre Dağılımı

Türkiye'ye Hangi Ülkeden Göç Ettiniz	Sayı	%
Azerbaycan	92	36,9
Özbekistan	71	28,5
Kazakistan	44	17,7
Kırgızistan	42	16,9
TOPLAM	249	100,0

Tablo 1'de Türkiye'ye göç edenlerin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden göç ettiklerini görmekteyiz. Bugün Ahıskalı Türkler 12 ülkenin(Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna, Rusya(Kabardin Balkarya, Çeçen-İnguş, Dağıstan), Amerika, Türkiye) 4200 yerleşim bölgesinde dağınık olarak yaşamlarını idame ettirmektedirler. Göçmenlerle yapılan mülakatlarda: **Azerbaycan**'ın Gence-Kuba-Haçmaz-Beylagan-Akstafa-Kazakh-Şamkhor-Aksu-Oğuz-Gebele-Saatlı-Sabirabad bölgelerinden; **Özbekistan**'ın Taşkent-YangıYol-Almalık-Buka-Toytepe-Piskent-Sırderya-Gülistan bölgelerinden; **Kazakistan**'ın Almata-Canbul-Kızı Orda-Çimkent, Güney Kazakistan'ın Türkistan ve Merki bölgelerinden; **Kırgızistan**'ın Bişkek-

³² Rasim BAYRAKTAR, "Ahıskalı Türklerde Göçün Dinsel Yaşayışa Etkileri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Danış: Doç.Dr. Erkan PERŞEMBE), Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyoloji Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun-2011, s.17-28. Verilerin Çözümlemesi: Dağıtılan anket formlarının toplanmasından sonra SPSS istatistik programında her anket formundaki veriler girilmiştir. SPSS-İstatistiksel Analiz (Statistical Package For The Social Sciences) programı yardımıyla verilerle ilgili sayısal ve yüzdelik durumları tespit edilmiştir.

Alamudin-Çuy-Oş-Manas-Yeniyer-Vadazabor-Neriman-Furkat-Kalinin-Pilimkoz-Aravan bölgelerinden göç ettikleri ortaya çıkmıştır.

Tablo 2:Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerin SSCB Kimliklerinde Belirtilen Milliyetleri

Eski Sovyet Kimliğinde Belirtilen Milliyet	Sayı	%
Türk	185	74,3
Azerbaycanlı	64	25,7
TOPLAM	249	100,0

Yapılan araştırma ve mulakatlardan eski Sovyet döneminde Sovyet Pasaportların Milliyet hanesinde “Türk” yazılı olan tek topluluğun Ahıskalı Türkler olduğu anlaşılmıştır. Tablo 2’de “*Eski Sovyet Kimliğinde Belirtilen Milliyet?*” sorusuna verilen cevabın verilerini görmekteyiz. Toplam 249 kişi içinden % 74’e tekabül eden 185 kişi Türk Kimliğini, % 26’ya tekabül eden kısım ise Azerbaycanlı kimliğini tercih etmiştir. Bu tabloya açıklık getirmek mümkündür.

1. Sovyetler Birliğinde sürgün dönemi yaşamış bulunan Ahıskalılar, kendi kimliklerini yerleştirildikleri bölgelerde Türk olarak ön plana çıkartırken, diğer halklar tarafından da Türk kavramıyla tanımlanmışlardır. Ancak, önceki bölümlerde anlatıldığı gibi, sürgün gönderildikleri ülkelerde yerel yöneticilerin Ahıskalılara Türk kimliği dışında bir tercih yapmalarını istemeleri durumunda kendilerini resmi belgelerde “Azerbaycanlı” olarak ifade etmişlerdir. Bunun sebebi, sürgünden önce Ahıska’da Türkiye Türkçesi ile eğitimin yasaklanmasından sonra Azerbaycan’lı eğitimcilerin Ahıskalılara Azerbaycan Türkçesini öğretmeleridir. Bu nedenle Ahıskalılar Azerbaycan Türkçesini daha iyi bilmekteydiler. Bunun için de “Azerbaycanlı” yazılmasını kabul etmişlerdir.

2. Sovyet anlayışına göre “Azerbaycanlı” tabiri Azerbaycan’da yaşayan tüm etnikleri temsil eden bir kavramdır. Azerbaycanlı kavramına Azerbaycan’da doğmuş ve yaşamakta olan Türkler ve Türk olmayan etnikler de dâhildir. Azerbaycanlı kavramı etnik bir kavramdan ziyade coğrafi ada dayalı vatandaşlık kimliğidir. Kendisini Azerbaycanlı olarak tanıtanlar Ahıska’nın coğrafi yakınlığı ve Ahıska’da konuşulan Türkçenin ağız olarak Azerbaycan Türkçesi ile hemen-hemen aynı olmasından kaynaklanmıştır. Bunun yanında diğer Sovyet ülkelerinde Pasaportlara “Türk” yerine

“Azerbaycanlı” yazılmasına göz yumulmasının sebebi Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin var olmasıdır.

Ayrıca Ahıskalılar kendilerini Özbek, Kazak, Kırgız gibi diğer Türkî gruplardan saymamışlardır. Onların İlk tercihi “Türk” yazılmak, ikinci tercihi “Azerbaycanlı” yazılmak olmuştur.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerin Eğitim-Öğrenim Durumları

Öğrenim Durumunuz?	Sayı	%
Okur Yazar	1	0,4
Okur Yazar Değil	1	0,4
İlk Okul	10	4,0
Orta Okul	24	9,6
Lise	100	40,2
Yüksekokul Üniversite	113	45,4
TOPLAM	249	100,0

Tablo 3’te Araştırmaya katılan Ahıskalı Türklerin Eğitim-Öğrenim Durumlarının verileri verilmiştir. Sürgün sonrası 1944-1956 yıllarında Özel İskân Kontrolünün kalkmasına kadar Ahıskalılar oldukça güç koşullarda yaşamışlardır. 1956’dan sonra vatandaşlık haklarını kazanarak diğer Sovyet vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olmuşlardır. Buldukları ülkelerde devlet okullarına kayıtları yapılmış ve ilköğretimden faydalanmaya başlamışlardır. Her Sovyet pasaportu taşıyan vatandaş devletin zorunlu ilköğretim (11 yıl) okullarında eğitime tabi tutulmuştur. Ahıskalılar da aynı haklara sahip olmuşlardır. Tablodan da anlaşıldığı gibi Sovyet döneminde Ahıskalılar ilköğretimden yoksun kalmamıştır. Deneklerimizden % 40,2’sinin Lise mezunu, % 45,4’ünün üniversite mezunu olduğu sonucu çıkmıştır. Bu da toplumun % 85’lik oranının eğitilmiş olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerin Meslek Durumları

Asıl Mesleğiniz	Sayı	%
Tarım İşçisi	63	25,30
Fabrika İşçisi	59	23,69
Memur	19	7,63
Öğretmen	54	21,69
Mühendis	43	17,27
Doktor	4	1,61
Akademisyen	6	2,41
Avukat	1	0,40
TOPLAM	249	100,0

Tablo 4’de Ahıskalı Türklerin Mesleki Durumlarının verileri verilmiştir. Tabloda araştırmaya katılan Ahıskalıların ağırlıklı oranının tarım işçisi, fabrika işçisi, mühendis ve öğretmen olduğu görülmektedir. Bu durum Ahıskalıların sürgün edildikleri bölgelerde tarıma dayalı kolhoz ve sovhozlarda devlete bağlı maaşlı çiftçi veya işçi olarak çalıştıklarını göstermektedir. Çiftçi ve işçi olarak çalışanların eğitim seviyesi İlköğretim-Lise (11 yıl) seviyesidir. % 21,7’si öğretmen, % 16,1’si mühendistir. Bu duruma Sovyetlerin Milliyetler Politikası açısından açıklık getirilmesi gerekir.

Sovyet döneminde “Milliyetler Politikası” çerçevesinde sürgün edilen halklara yüksek öğretim-üniversite kontenjanları verilmiştir. Bu kontenjanlar daha çok inşaat mühendisliği ve öğretmenlik bölümleri olmuştur. Bu durum, Sovyet Yönetiminin sürgün halklarına yüksek öğretimde yönlendirici eğitim hakkı verdiğini göstermektedir. Nitelikli mesleki dağılımda öğretmen ve mühendis oranlarının yüksek olduğunu, doktor ve akademisyenlik mesleğinin çok düşük görülmektedir. Yaptığımız mülakatlarda da Ahıskalıları, “üniversite eğitiminde en çok Öğretmen ve İnşaat Mühendisliği fakültelerini seçme haklarına sahiptik” ifadelerini kullanmışlardır. Doğal olarak ekonomik durumları da çalışılan işkolunun niteliğine bağlı olarak değişmektedir. Ahıskalıları genellikle orta halli ailelerden oluşmaktadır. Sovyet döneminde en alt ve en üst konumda aileler olmamıştır.

Tablo 5: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklere Göre Sürgün ve Göçlerin Aile Hayatına Olumsuz Etkileri

Size Göre Sürgün Ve Göçler Ailenizin Hayatını Hangi Düzeyde Sarsmıştır?	Sayı	%
Aile-Geleneğimiz Anne-Baba Otoritesi Örf-Adet Zayıflamıştır	73	29,3
Ailemiz Dini Bilgi Ve Yaşamdan Yoksun Kalmıştır	91	36,5
Çevre Kültürü Aile Kültürümüzde Üstünlük Sağlamıştır	85	34,1
TOPLAM	249	100,0

Tablo 5’de araştırmaya katılan Ahıskalılara göre sürgün ve göçlerin aile hayatına olumsuz etkilerinin yüzdeleri verilmiştir. Tablo verilerinin bir birine yakın yüzdeler(% 36,5/ % 34,1/ % 29,3) olması Ahıskalıların çevreye karşı sitemidir. Bu sitem, resmi kurum ve kuruluşlarda baskın olan Rus kültür ve edebiyatıdır. Mevcut sosyal çevrenin rus kültürüne olan özentisinedir. Bu bakımdan Ahıskalılar aile geleneği ve dini ibadetlerini daha çok aile içinde yaşatmışlardır. Aile büyüklerinden örf-adet-din öğrenilmiştir. Hayatın önemli anlarında (doğum-sünnet-düğün-ölüm) dualar evlerde yapılmıştır. Yapılan mülakatlarda da “evde büyüklerimizden-yaşlılardan örf-adet-ibadet öğrendik” ifadeleri sık tekrarlanmıştır. Buda bize aile büyüklerinin taşıyıcı olduklarını göstermektedir.

Tablo 6: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklere Göre Sürgün ve Göçlere Rağmen Ahıskalı Türklerin Varlığını Korumalarının Nedenleri

Size Göre Bunca Yaşanan Sürgün Ve Göçlere Rağmen Ahıskalıların Ayakta Kalması Neye Bağlıdır?	Sayı	%
Müslüman-Türk Aile Geleneğine Bağlı Kaldıkları İçin	201	80,7
Vatan-Ahıska'ya Dönüş İnanıcı Hep Var Olduğu İçin	33	13,3

Bulunduğu Ülkelerde Çevre Kültürüne Uyum Sağladıkları İçin	15	6,0
TOPLAM	249	100,0

Tablo 6'da yaşanan bunca sürgün, göç ve dağınkılığa rağmen Ahıskalıları hayata bağlayan değerlerin Müslüman-Türk aile geleneğine bağlılık olduğu görülmektedir. Araştırmamızın diğer (Tablo 5) verilerine göre de sosyal hayatın her safhasında Türklük-Müslümanlık-Aile Geleneğinin önemi dikkat çekmektedir. Bunun sebebi Ahıskalıların genellikle geniş aile modelini bağlı kalmalarıdır. Akrabalık bağlarının güçlülüğü ve kültürel-dinsel içerikli (doğum-düğün-ölüm-bayram v.s.) değerlerin birlikte yaşanması Müslüman-Türk aile kimliğinin korumuştur.

Dini İnanç, hemen her toplumda görülen sosyal bir olgudur. Fakat dini inancın derecesi toplumdaki topluma, zamandan zamana farklılaşmaktadır. Farklı kuşakların farklı ülkelerdeki gelişen ve değişen hayat şartlarının, insanların dine veya dini inanca verdikleri önemi hangi boyutlarda etkilediği değerlendirilmiştir. Farklı kuşakların dini inanca ne derecede önem verdikleri aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Tablo 7: Araştırmaya Katılanlara göre, Ahıskalı Türkler Arasında Yaş Gruplarına göre Dini İbadete ve Duaya Verilen Önem

Hangi Yaş Kuşağı Dini İbadet ve Duaya Daha Çok Önem Verir	Sayı	%
Bağımsız dönem Kuşağı 18-30 Yaş Grubu	16	6,4
Sovyet Dönemi Kuşağı 31-50 Yaş Grubu	25	10,0
Sürgün Edilen Kuşak 51+üstü Yaş Grubu	208	83,5
TOPLAM	249	100,0

Tablo 7'de araştırmaya katılan yaş kuşaklarının dini ibadet ve duaya verdikleri önem verileri verilmektedir. Verilere göre % 83,5 oranla dini ibadet ve duaya daha çok önem veren kuşak sürgün edilen 51+üstü yaş grubudur. Bunun sebebi Sürgün kuşağı hem Osmanlı hem de Çarlık dönemi görmüştür. Bu kuşağın büyükleri İstanbul'da medrese eğitimi görmüş veya medresede eğitim görenlerden

din dersi görmüşlerdir. Eğitimlerinden dolayı da Çarlık ve Sovyet döneminde baskı ve zulme uğramışlardır. Yapılan baskı-zulüm-suçlamalar karşısında tek tutuna bildikleri Dua ve İbadetle sabırla Allaha sığınmak olmuştur. Sovyet döneminde doğan ikinci(31-50) ve üçüncü(18-30) kuşak, birinci(51+üstü) kuşaktan dini bilgi öğrenmişlerdir. İkinci ve üçüncü kuşağın Sovyet döneminde din hakkında bilgi alacakları tek merci evdeki yaşlılar(birinci kuşak) olmuştur.

Tablo 8: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklere Göre Dini İnançın Önemi

Sizce Dini İnanç Önemli midir?	Yaş Grupları			TOPLAM
	18-30	31-50	51+	
Evet	31	92	78	201
	73,8 %	76,7 %	89,7 %	80,7 %
Hayır	0	1	0	1
	,0 %	,8 %	,0 %	,4 %
Yerine Göre Önemlidir	11	27	9	47
	26,2 %	22,5 %	10,3 %	18,9 %
TOPLAM	42	120	87	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Tablo 8 verilerine kuşaklar açısından bakıldığında, *dini inancın önemini kabul*(evet) edenlerin oranı her yaş grubunda (18–30 Yaş % 73,8 / 31–50 Yaş % 76,7 / 51+ Yaş % 89,7) yüksek düzeylerde dir. *Yerine göre önemlidir diyenlerin* oranları ise (18–30 Yaş % 26,2 / 31–50 Yaş % 22,5 / 51+üzeri Yaş 10,3) bir birine yakın düşük oranlarda görülürken, *hayır diyenlerin* oranı da her yaş grubunda %0,0'dır.

Tablo 9: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerde Yaş Gruplarına Göre Dindarlık Durumlarını Etkileyen Aile Üyeleri

Şu Anki Dinsel Yaşayışımızda Aile Üyelerinizden Hangisi Daha Etkili Olmuştur?	Yaş Grupları			TOPLAM
	18-30	31-50	51+	
Büyük Anne ve Babam	13	45	30	88
	31,0 %	37,5 %	34,5 %	35,3 %
Anne-Babam	26	70	51	147
	61,9 %	58,3 %	58,6 %	59,0 %
Kardeşlerim	0	0	4	4
	,0 %	,0 %	4,6 %	1,6 %
Diğer-Fikrim Yok	3	5	2	10
	7,1 %	4,2 %	2,3 %	4,0 %
TOPLAM	42	120	87	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Tablo 9'da araştırmaya katılan yaş gruplarının dindarlık durumları konusunda aile üyelerinin etkileri verilmiştir. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu *dinsel yaşayışlarında Ane-Baba'nın* (18-30 Yaş % 61,9 / 31-50 Yaş % 58,3 / 51+ üzeri Yaş % 58,6) daha etkili olduğunu ifade etmiştir. Yine yarısına yakın bir kısmı da *Büyük Anne ve Baba'nın* (18-30 Yaş % 31,0 / 31-50 Yaş % 37,5 / 51+ üzeri Yaş % 34,5 Yaş) daha etkili olduğunu belirtmişlerdir. Her iki durumda dindarlık konusunda aile büyükleri lokomotif-taşıyıcı konumdadır.

Tablo 10: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerde Yaş Gruplarına Göre Ailelerinin Dindarlık Durumu

Ailenizin Dinsel Yaşayışı Nasıldır?	Yaş Grupları			TOPLAM
	18-30	31-50	51+	
Çok Dindar	3	6	3	12

	7,1 %	5,0 %	3,4 %	4,8 %
Dindar	26	62	44	132
	61,9 %	51,7 %	50,6 %	53,0 %
Biraz Dindar	12	52	38	102
	28,6 %	43,3 %	43,7 %	41,0 %
Dini Bakımdan Zayıf	1	0	2	3
	2,4 %	,0 %	2,3 %	1,2 %
TOPLAM	42	120	87	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Tablo 10'da araştırmaya katılan yaş kuşaklarına göre ailelerinin dindarlık durumlarının oranları verilmiştir. Ailesini *dindar* görenlerin oranları her yaş grubunda (18-30 Yaş % 61,9 / 31-50 Yaş % 51,7 / 51+üzeri Yaş % 50,6) bir birine yakındır. Ailesini *biraz dindar* görenlerin oranları da her yaş grubunda (18-30 Yaş % 28,6 / 31-50 Yaş % 43,3 / 51+üzeri Yaş % 43,7) yakın düzeydedir. Ailesini *çok dindar* veya *dini bakımdan zayıf* görenlerin oranları ise düşük düzeydedir.

Birlikte düşünüldüğünde, Ahıskalı ailelerin dindarlık düzeyleri ile aile büyüklerinden edinilen dini bilgi düzeyleri paraleldir. Ailesini çok dindar veya dini bakımdan zayıf gören bulunmamaktadır. Dindarlık bakımından itidal bir görünümde dirler. Bu bakımdan, Ahıskalı ailelerin benzeşen dindarlık yaşayışına sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Tablo 11: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklere Yaş Gruplarına Göre Mahallelerindeki Ahıskalıların Dindarlık Durumları

Mahallenizdeki Ahıskalıların Dinsel Yaşayışı Nasıldır?	Yaş Grupları			TOPLAM
	18-30	31-50	51+	
Çok Dindar	3	8	11	22

	7,1 %	6,7 %	12,6 %	8,8 %
Dindar	29	92	65	186
	69,0 %	76,7 %	74,7 %	74,7 %
Biraz Dindar	9	20	11	40
	21,4 %	16,7 %	12,6 %	16,1 %
Dini Bakımdan Zayıf	1	0	0	1
	2,4 %	,0 %	,0 %	,4 %
TOPLAM	42	120	87	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Tablo 11’de araştırmaya katılan yaş gruplarına göre Ahıskalıların dinsel yaşayışları nasıldır yargısıyla ilgili görüşleri belirtilmiştir. Yarından fazlası *Dindar* (18-30 Yaş % 69,0 / 31-50 Yaş % 76,7 / 51+üzeri Yaş % 74,7), bir kısmı da *Biraz Dindar* (18-30 Yaş % 21,4 / 31-50 Yaş % 16,7 / 51+üzeri Yaş % 12,6) cevabını vermişlerdir. Buradaki veriler, tablo 10’daki verilerle paralel niteliktedir. Her iki tablo verileri Ahıskalıların itidal bir dindarlık yaşadıklarını göstermektedir.

Dindarlıkla ilgili tablolara bakıldığında veriler bir birini tamamlar niteliktedir. Diğer bir ifadeyle, dindarlığın kaynağı ve taşıyıcısı aile(anne-baba, büyük anne ve baba) büyükleridir. Bu dindarlık uyum, toplumsal aidiyet ve kendini güvende hissetme duygusudur. Toplumun büyük çoğunluğu da bu geleneksel hissiyatın bozulmamasına özen göstermektedir.

Sonuç

Sovyetler Birliği döneminde zorunlu göçe tabi tutulan Ahıskalı Türkler, maruz kaldıkları siyasi, ırkçı, ayrılıkçı politikalar nedeniyle, yeniden sosyo-kültürel yapılanma sorunu yaşamışlardır. Bu kapsamda kimliğin tanımlaması, eğitim, mesleki ve ekonomik değişkenler açısından önemli farklılaşmalar söz konusu olmaktadır. Sürgünde farklı bölgelerde yaşamak durumunda kalan Ahıskalılarda, kendi iç dünyalarına dönük psikoloji, dışarıda baskılanan dini yaşayışa karşı alternatif içe dönük dini yaşantı deneyimini geliştirmiştir. Farklı yaş kuşaklarının göç ettikleri değişik ülkelerdeki yaşantılarında, sosyo-kültürel etkenler çerçevesinde inançla ilgili konularda farklılaşmadıkları gözlenmiştir. Bu

durum, bize, Ahıska toplum yapısının kültürel ve geleneksel dini değerlerini muhafaza etme konusunda diğer Türk toplumları içinde toplumsal dindarlık eğilimlerinin devamlılığını gösteren düşünce ve tutum içerisinde bulduklarını göstermektedir.

Bulgularımızdan ve gözlemlerimizden anlaşılmaktadır ki, eski Sovyet ülkelerinden (Azerbaycan-Özbekistan-Kazakistan-Kırgızistan) göç eden Ahıskalı ailelerin büyük çoğunluğunda inanç problemi görülmemektedir. Yaşanan sürgün ve göçler karşısında inancını yitirmeyen, bilakis, inancıyla yaşayan ve inancını kuşaktan kuşağa taşıyabilen bir yapıya sahiptirler. Bu nedenle büyük çoğunluğun “geleneksel ve taklidi” bir inanca sahip olduğu söylenebilir.

Sonuç itibarıyla din olgusu bir insan ve toplum ihtiyacıdır. Din insanın ruhsal gereksinimlerini doyuran, manevi dünyasını zenginleştiren, yaşamına anlam katan bir boyut taşımaktadır. Nasıl ki, insanın maddi açıdan yaşamını devam ettirebilmesi için suya, havaya ve gıda maddelerine ihtiyacı varsa, manevi açıdan da kutsallık atfettiği üstün bir varlığa inanma ihtiyacı bulunmaktadır. İşte bu inanma ihtiyacı bir insan ve toplum gerçeğidir. Bu gerçeği A. Toynbee, “Din olmadan İnsan hayatta yolunu bulamaz”³³ ifadesiyle dile getirmektedir. Hakikaten de din gerçeği insanlık yaşamında vazgeçilmez bir olgu olarak görülmektedir.

---

³³ A.Toynbee, (A study of History) Tarih Bilinci, Bates Yay.- II, İstanbul 1978, s. 380.

KAYNAKÇA

- Abbaselığızı, Arife. “Rusların Volga-Ural Bölgesinde Türk Topluluklarının Dil ve Medeniyetlerini Asimle Politikası”, *Ahıska Dosyası Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul 2009.
- B. Ercilasun, Ahmet. “Tarihten Geleceğe Türk Dili”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 15, İstanbul, 1997.
- Balım, Çiğdem. Aydınğün, Ayşegül. “Dil ve Grup Kimliği: Ahıska Türkleri”, *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, (Derleyen: Ayşe Kara, Ece Korkut, Suna Ağıldere), Multilingual, İstanbul 2003.
- Bayraktar, Rasim. “Ahıskalı Türklerde Göçün Dinsel Yaşayışa Etkileri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Danış: Doç. Dr. Erkan PERŞEMBE), Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyoloji Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun-2011.
- Birsel, Haktan. *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006,
- Buntürk, Seyfeddin. *Rus-Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, Berikan Yayınları, Ankara 2007.
- Cihan, Ahmet. “Kırgızistan’da Ahıska Türkleri Üzerine Gözlemler”, *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı 11-12, Ankara 2008.
- Demir, Ali Faik. “Orta Asya Cumhuriyetlerinde İslam ve Etnisite” *Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite*, (der., Ertan Efeğil-Pınar Akçalı), Gündoğan Yayınları, İstanbul 2003.
- Devrişheva, Fatima. Ahıska Türkleri (Sözlü Kültür Bağlamında), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danış: Prof. Dr. Hasan Özdemir), Ankara Üniversitesi S. B. E. Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara 2006.
- Kırzioğlu, M. F. “Ahıska Bölgesi ve Türklük”, *Türk Kültürü Dergisi*, No: 87, 1970.
- _____, *Yukarı Kür ve Çoruh Boylarındaki Kapçaklar*, AKD’TKY, Ankara 1992.
- Özkarabekir, Cengiz. *Her Cepbede Savaşık-İkinci Dünya Savaşında Türkler*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2005.
- Tarhan, Bülent. “Türk Dünyasına ve Kafkaslara Bakış”, *Ahıska Dosyası*, Sayı: 1, İstanbul 2007.

Taşdemir, Tekin. *Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Abıska ve Sürgün Halk Abıskalılar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.

The Moskow Times, "Akhıska", 24. 02. 1998.

Toynbee, A. (A study of History) Tarih Bilinci, Bateş Yay.- II, İstanbul 1978.

Umarov Gozalışvili, Xalil. *Tragediya Meşxon*, Kavkazskiy Dom, Tiflis 2004.

Yıldız, Muharrem. *Dünden Bugüne Kafkasya*, Yitik Hazne Yayınları, İstanbul 2006.

Zeyrek, Yunus. *Abıska Araştırmaları*, Kozan Ofset Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd Şti, Ankara 2006.